

Margrith Wilke

Getrouwd met de president of de premier

Nederlandse, Amerikaanse en Engelse First Ladies in een vergelijkend perspectief

In deze bijdrage vergelijkt Margrith Wilke de informele machtsposities van Nederlandse, Amerikaanse en Engelse *first ladies*.

Herfst 2004 ging *The Manchurian Candidate* in première, een film met Denzel Washington en Meryl Streep in de hoofdrollen. De film gaat over een vermeende oorlogsheld die door zijn moeder wordt opgedragen in de politiek te gaan. Uiteindelijk blijkt dat zijn oorlogsverleden in een laboratorium is bedacht en vervolgens in zijn geheugen is geïmplementeerd. Bovendien blijkt al snel dat dezelfde *multinational* die deze kwalijke biotechniek heeft ontwikkeld, ook de moeder, senator Eleanor (!) Prentiss Shaw, met allerlei ongeoorloofde middelen steunt in haar verbeten strijd om het presidentschap voor haar zoon, de 'geïmplementeerde' oorlogsheld. *The Manchurian Candidate* is een weinig originele complot-film, alleen de rol van de moeder, een sterke Meryl Streep *performance*, is interessant genoeg om kort bij stil te staan.

Streep speelt met verve de dominante manipulatieve vrouw op de achtergrond, en ik kan me daarbij niet aan de indruk onttrekken dat haar voorkomen is gemodelleerd naar Hillary Clinton. Aan het eind van de film komt de aap uit de mouw en spreekt Streep de opmerkelijke woorden, dat haar zoon zich maar tot president moet laten benoemen omdat zij zelf dit ambt nooit zal kunnen bekleden. Ze is dan wel senator, maar dit werd mogelijk doordat haar echtgenoot overleed en zij zijn plaats kon innemen. In Amerika wordt dit overigens *the widow-factor* genoemd. Het blijkt dat een niet onaanzienlijk deel van vrouwen in hoge positie haar benoeming te danken heeft aan haar weduwschap. Maar, zo gaat Streep verder, meer dan het senatorschap zal ze nooit kunnen bereiken. Een presidentschap is voor haar, een vrouw, niet weggelegd. De enige mogelijkheid om macht te verwerven is dus via haar zoon. Deze Eleanor Prentiss Shaw representeert

een op macht beluste doch gefrustreerde vrouw die zich op de achtergrond bezighoudt met allerlei duistere manipulaties om alsnog het leiderschap van de VS naar zich toe te trekken.

Voor Amerikanen is dit een bekend schrikbeeld. Zij worden altijd zeer onrustig bij de gedachte dat de vrouw op de achtergrond, hetzij de echtgenote dan wel de moeder van hun politieke leider, zich met de macht zou bemoeien. Dit geldt in het bijzonder voor de First Lady. Zij wordt immers niet officieel gekozen, noch is haar functie duidelijk bij wet vastgelegd, en dat terwijl ze zich wel in het centrum van de macht bevindt, zonder dat er enige vorm van controle door buitenstaanders mogelijk is. Hoezeer de *Founding Fathers* ook geprobeerd hebben om in de door hen ontworpen grondwet tot een scheiding van machten te komen opdat dictatuur, nepotisme en monopolisering van macht zouden worden uitgebannen, ze konden niet voorkomen dat Martha Washington tot *mrs. President* werd 'gekroond' en met de nodige egards werd omringd alsof zij samen met haar echtgenoot de jonge natie leiding gaf.

Toch is van slechts één First Lady bekend dat zij, al dan niet te goeder trouw, heeft geprobeerd haar echtgenoot te vervangen. Nadat president Woodrow Wilson (1913-1921) was getroffen door een beroerte, werd hij door zijn vrouw, Edith Bolt Wilson verzorgd. Zij wees iedereen de deur en liet slechts zeer sporadisch regeringsfunctionarissen toe. Bovendien beheerde zij de presidentiële correspondentie en zou zij zelfs officiële regeringsdocumenten hebben ondertekend. Dit leidde tot veel kritiek. Smallend werd gesproken over een *petticoat government* met Edith als *assistant president*. Ze is dan ook de geschiedenis ingegaan als een presidentiële eega met kwalijke usurpatorachtige trekken.¹

De First Lady is hét voorbeeld van informele macht, simpelweg omdat ze getrouwd is met de president. Rosalynn Carter sprak onverbloemd over haar *pillow talk* met Jimmy Carter (1977-1981). Daarmee doelde ze op de slaapkamergesprekken met haar echtgenoot aan het einde van de dag. Alle gebeurtenissen werden dan nog eens doorgesproken en zoals Rosalynn suggereerde was Jimmy wel degelijk gevoelig voor haar oordeel. Men kan een echtgenote niet verbieden om haar mening te geven. Nancy Reagan formuleerde het als volgt: 'neither marriage nor politics denies a spouse the right to hold an opinion or the right to express it'² Van Nancy wordt

1 B. Boyd Caroli, *First ladies* (New York 1995) 15.

2 G. Troy, 'Mr. and Mrs. President? The rise and fall of the co-presidency', *Social Science Journal* 37(200) 4.

beweerd dat haar echtgenoot niemand aanstelde voordat zij haar toestemming had gegeven.

Om de macht van de First Lady te kanaliseren werd geopperd om zogenaamde *co-presidency*, het gedeelde presidentschap, in te voeren. Het leek alsof de Clintons voor dit model opteerden. De verkiezingslogan luidde immers: 'buy one, get one for free.' Ze werden al vrij snel ingehaald door de realiteit. Het Amerikaanse publiek moest niets hebben van de al te gretige First Lady Hillary die zich heel graag met de presidentiële politiek wilde bemoeien. Dus ging Hillary terug naar af: ze 'fatsoeneerde' haar kapsel en droeg alleen nog maar brave zuurstokkleurige mantelpakjes. Ook probeerde zij zich niet meer al te openlijk met de politiek te bemoeien. Bovendien schreef ze een boek over de waarde van het gezin. Dit doet het altijd goed in de VS. Wel verhuisde ze de staf van de First Lady van de oostelijke vleugel in het Witte Huis naar de westelijke vleugel waar van oudsher de burelen van de president zijn gevestigd. Laura Bush daarentegen, koos wel weer voor de oostelijke vleugel. Ze wilde blijkbaar laten zien dat ze in tegenstelling tot Hillary politiek neutraal zou zijn.

Hillary was zeker niet de enige First Lady die zich actief met de politiek bemoeide. De formidabele Eleanor Roosevelt (1933-1945) was eveneens nauw betrokken bij de politiek van haar echtgenoot. Ze reisde door de hele VS om zijn *New Deal* aan het Amerikaanse publiek uit te leggen. Eleanor kwam bijna overal en leek niemand te vergeten. Op een bekende cartoon uit die tijd staan twee mijnwerkers diep onder de grond die elkaar aanstoten en zeggen: 'Kijk, daar heb je mrs. Roosevelt.'

Eleanor organiseerde regelmatig intieme soirees met medestanders in de hoop de president tijdens zulke bijeenkomsten te overtuigen van haar politieke gelijk. Soms liepen de gemoederen zo hoog op dat Franklin zich slechts aan haar vasthoudendheid kon onttrekken door een bediende de opdracht te geven hem uit de kamer te rijden. Roosevelt was nauwelijks in staat om zelf te lopen omdat hij als kind polio had gehad. Daarom zat hij het grootste deel van de dag in een rolstoel. Een overigens voor veel Amerikanen goed bewaard geheim.

Diners, recepties en theepartijtjes vormden voor iedere First Lady de mogelijkheid bij uitstek om politiek te bedrijven. Zo maakte Florence Harding (1921-1923) een heel duidelijk *statement* door de echtgenote van het eerste zwarte congreslid officieel uit te nodigen voor een *tea party* op het Witte Huis. Dit tot grote ergernis van de Zuidelijke afgevaardigden die nog steeds voorstanders waren van segregatie.

Lady Bird Johnson en de Lady Bird Special (Joni Mulder en Margrith Wilke, *First ladies. Trendsetters of trendvolgers? Een expositie over de rol van echtgenotes van Amerikaanse presidenten* (Groningen 2004) 6.

Menig president heeft overigens dankbaar gebruik gemaakt van de populariteit van zijn echtgenote, zoals in het geval van JFK. John Kennedy (1960-1963) was zich maar al te goed bewust van de indruk die zijn vrouw maakte. Haar eerste openbare optredens tijdens de verkiezingcampagnes van 1960 waren uitermate charmant en hartveroverend, waardoor het publiek al bij voorbaat instemmend op hem reageerde. Bovendien sprak ze vloeiend Frans en dit kwam de president menig maal goed van pas tijdens allerlei officiële bijeenkomsten met buitenlandse hoogwaardigheidsbekleders. Heel Amerika was verrukt van de jonge First Lady met haar gevoel voor stijl en mode.

Ook Lyndon B. Johnson (1963-1969) wist politiek gewin te behalen via zijn vrouw. Tijdens de verkiezingen van 1964 ging Lady Bird Johnson alleen op campagne in de zuidelijke staten in een poging deze voor haar echtgenoot te winnen. Ze ging per trein, de zogenaamde *Lady Bird Special*, en hield maar liefst zevenenveertig toespraken tijdens de reis waarbij ze velen wist te overtuigen dat Lyndon B. Johnson het verdiende om herkozen te worden als president.

Naast eigen politieke activiteiten werd en wordt de First Lady voortdurend benaderd door allerlei lobbyisten en *pressure groups*. Ze weten dat haar steun goud waard is. Zo hoopte de vrouwenbeweging voor kiesrecht dat Lucy Hayes (1877-1881), de eerste First Lady met een *college degree*,

haar strijd zou steunen, maar Hayes weigerde zich uit te spreken voor deze zaak. Ze toonde zich alleen een fanatieke geheelonthoudster en weigerde zelfs alcohol te schenken tijdens de recepties en de diners in het Witte Huis. Dit leverde haar de bijnaam *Lemonade Lucy* op.

De afgelopen jaren is de belangstelling voor het functioneren van de First Ladies toegenomen. De eerste studies uit de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw kenmerken zich door een sterke hagiografische inslag vol met aardige anekdotes. Met de opkomst van de vrouwenstudies worden de studies echter allengs serieuzer waarbij de aandacht vooral uitgaat naar de wijze waarop macht wordt georganiseerd en politiek wordt bedreven, juist buiten de institutionele kaders waarbij overigens regelmatig de vraag opduikt waarom Amerika nog steeds geen vrouwelijke president heeft.

Geïnspireerd door deze Amerikaanse studies lijkt nu ook in Engeland en Nederland belangstelling te zijn ontstaan voor de eigen First Ladies. Na het lezen van het Amerikaanse First Ladies-boek *Hidden power* nam ook Prime Minister eega Cherie Booth Blair de pen ter hand en schreef samen met de historica Cate Haste *The Goldfish bowl. Married to the Prime Minister 1955-1997*.³ Dit boek bestaat uit zeven portretten van de naoorlogse Engelse First Ladies. En in Nederland verscheen onlangs onder redactie van Peter Rehwinkel *Getrouwd met de premier. De First Lady's van Nederland in veertien portretten*, waarin veertien schetsen van de echtgenoten van onze minister-presidenten zijn opgenomen.⁴

Cherie Blair wilde graag weten hoe het haar voorgangsters was vergaan in 10 Downing Street: hoe waren zij omgegaan met de plotselinge publieke belangstelling, hadden zij een eigen carrière kunnen vervolgen en konden zij politiek invloed uitoefenen? Cherie Blair had zo haar 'eerste' eigen ervaringen met haar nieuwe status van First Lady. Toen zij na de eerste nacht in 10 Downingstreet, geheel onvoorbereid, vroeg in de ochtend in nachtjapon met ongekamde haren en zonder make-up de deur opende om bloemen in ontvangst te nemen, zag ze zich geconfronteerd met een leger fotojournalisten die haar uitgebreid op de foto zetten. De foto verscheen in alle grote binnenlandse en buitenlandse kranten.

The Goldfish bowl geeft een heel aardig inzicht in de Engelse politieke cultuur en de rol van vooraanstaande vrouwen. De eerste naoorlogse First

3 C. Booth en C. Haste, *The Goldfish bowl. Married to the Prime Minister 1955-1997* (Londen 2004).

4 P. Rehwinkel e.a., *Getrouwd met de premier. De First Lady's van Nederland in veertien portretten* (Zuthpen 2004).

Ladies, Clarissa Eden en Dorothy Macmillan, echtgenotes van *Tory prime ministers* behoorden tot gegoede adellijke families die al decennialang politiek actief waren. Hun vaders, zonen, neven, broers en vrienden bekleedden openbare functies terwijl de vrouwen als *political hostesses* op treden. Deze *petticoats in politics* zoals de politieke invloedrijke dames al in 1870 werden genoemd, oefenden informele invloed uit door mogelijkheden te creëren waar politici elkaar ontmoeten en om op informele wijze 'zaken te regelen in *drawing rooms* en *salons*'.⁵

Clarissa, *Vogue*-journaliste die verkeerde met de artistieke elite, was het nichtje van Winston en 'Clemmie' Churchill. In 1952 trouwde ze met de tweeëndertig jaar oudere Anthony Eden, *foreign secretary* en in 1955, nadat Anthony Eden (1897-1957) tot prime minister werd gekozen, verhuisde het echtpaar naar No. 10 Downingstreet tot 1957. Clarissa wist met humor en de nodige leidinggevende capaciteiten het politieke huishouden van No. 10 Downing Street draaiende te houden. En dat terwijl in deze eerste naoorlogse jaren de Britse First Lady nog geen recht had op een eigen staf. Ze betaalde haar secretaresse uit eigen zak en moest met haar eigen auto naar diplomatieke recepties tot dit problemen opleverde. Op een gegeven moment dreigden bewakers haar auto weg te slepen terwijl Clarissa, gekleed in lange avondjurk en tiara, hevig protest aantekende. Toen werd haar een eigen auto met chauffeur toegekend.

Als echtgenoot van de prime minster was Clarissa verantwoordelijk voor recepties en ontvangsten zoals het tiendaagse bezoek van Chroesjtsjov in april 1956. Tijdens een privé-diner in No. 10 Downing Street raakte de Russische leider enigszins beneveld door de drank en begon een twistgesprek over de macht van de Russische marine. Het gevolg was dat hij vervolgens totaal onverwachts allerlei gegevens prijs gaf die de Britse geheime dienst al jaren probeerde te achterhalen.⁶

De tweede naoorlogse First Lady, Lady Dorothy MacMicmillan, kwam eveneens uit een adellijke familie die kon bogen op een lange politieke betrokkenheid. Dorothy voerde actief campagne met haar echtgenoot en vergezelde hem op rondreizen door het land. Haar foto sierde verkiezingsposters uit 1923 met de volgende tekst: 'May I appeal to you to vote for my husband.'⁷ Zij was zeer bedreven in het zogenoemde *canvassing* waarbij ze haar echtgenoot onder meer goede diensten bewees door altijd een enkele

5 K.D. Reynolds, *Aristocratic women and political Victorian Britain* (Oxford 1998).

6 Cherie Booth Blair, *The Goldfish bowl*, 24.

7 Ibidem, afbeelding 10.

Dorothy en Harold Macmillan voor Downingstreet 10 (Cherie Booth en Cate Haste, *The goldfish bowl. Married to the prime minister 1955-1997* (Londen 2004) 114.

stap achter hem te blijven en hem waar nodig de namen van personen die hem tegemoet kwamen in te fluisteren. In 1957 (tot 1963) werd haar echtgenoot *prime minister* en diende het gezin naar No. 10 Downing Street te verhuizen.

Het woongedeelte van No. 10 Downing Street schijnt niet zo heel comfortabel te zijn: een typisch Londense stadswoning waarvan het privé-deel vrij klein is en weinig comfort bezit. Soms leverde dit een ongewoon probleem op. Toen De Gaulle Engeland bezocht ten tijde van de vuile oorlog in Algerije,

was hij zo bang voor een aanslag, dat hij altijd een aantal flessen met transfusiebloed bij zich droeg. Zo ook toen hij kwam dineren bij de MacMillans. De flessen moesten worden bewaard in een koelkast. Het hoofd van de huishouding van No. 10 Downing Street maakte echter grote bezwaren. Zij vond het niet bepaald hygiënisch dat deze flessen tussen het 'avondeten' van de MacMillans werden opgeslagen. Dorothy wist niets anders te bedenken dan op vrijdagavond één van de bediendes er op uit te sturen om een aparte koelkast te kopen voor het bloed van De Gaulle.

De komst van de eerste *Labour prime minister* Wilson in 1964 (-1970, 1974-1976) betekende een enorme verandering in de politieke cultuur. De oude hiërarchische orde begon te eroderen en een nieuwe meritocratie nam haar plaats in. Wilson presenteerde zich als degene die Engeland zou moderniseren en leren dansen op nieuwe eigentijdse *tunes*. Zijn echtgenote

Mary, afkomstig uit een *lower middle class* familie, had in tegenstelling tot haar voorgangsters geen ervaring met de leiding van een traditioneel adellijke *mansion*, noch behoorde ze tot een beroemde 'politieke' familie, maar ze wist zich uiteindelijk toch te verzoenen met No. 10 Downing Street. En hoewel ze zich zelden in het openbaar uitliet over politieke zaken, was het Mary die haar echtgenoot zou hebben aangezet om toch vooral vrouwen in zijn kabinet te benoemen. Net als haar voorgangsters organiseerde zij bijeenkomsten voor de echtgenotes van de MP en hield zich bezig met charitatieve activiteiten uit hoofde van haar functie als First Lady.

Cherie Blair met *The Goldfish bowl* wil niet alleen herinneringen aan de naoorlogse Britse First Ladies voor het nageslacht vastleggen. Er is haar veel aangelegen om de lezer duidelijk te maken dat deze vrouwen niet bepaald politiek naïef waren en zij waar nodig, wel degelijk politieke uitspraken deden. Alsof ze daarmee haar eigen, soms kritische opstelling verklaart en legitimeert. Recentelijk veroorzaakte Cherie nog een diplomatieke rel. Tijdens een lezing voor rechtenstudenten aan Havard University (oktober 2004) maakte zij zeer kritische opmerkingen over het beleid van de Bush-regering inzake de mensenrechten met name in Guantanamo Bay. Ze karakteriseerde de VS-wetgeving op dit gebied als een 'outdated grandfather clock.'⁸ Vergeleken met de Amerikaanse en Engelse situatie hebben onze politici meer een ambtelijk voorkomen. Zij nemen hun werk wel mee naar huis maar dit leidt niet tot 'informele' machtspolitiek. Dit is wellicht de belangrijkste constatering in het boek van Rehwinkel. Misschien had hij zelf ook gehoopt op iets meer bewijs voor verborgen invloed van de Nederlandse First Ladies. Maar helaas, slechts zelden discussiëren de Nederlandse minister-presidenten met hun eega tot diep in de nacht over politieke dilemma's om aan haar verantwoording af te leggen. Alleen familie Den Uyl lijkt een uitzondering te vormen. Wellicht valt dit te verklaren uit het feit dat Liesbeth Den Uyl zelf ook actief was in de PvdA. Het verhaal gaat dat Joop, eenmaal minister-president, de uitkomst van het donderdagavond bewindslidenoverleg op vrijdag bij Liesbeth toetste. Maar ons politieke systeem, de wijze waarop de verkiezingen zijn georganiseerd en de wijze waarop het kabinet tot stand komt, via informateur en formateur, doet een politiek ontstaan die minder gericht is op personen.

Rehwinkel geeft overigens wel een aardig inkijkje in de privé-wereld van onze naoorlogse premiers. Zo wordt het ongelukkige huwelijk van Louis Beel (1946-1948, 1958-1959) uit de doeken gedaan en legt de au-

⁸ *Scotland on Sunday*, 31 oktober 2004.

Victor en Mini Marijnen (Ibidem, 72).

teur omstandig uit waarom Beel niet met zijn vrouw Jet maar met zijn persoonlijke secretaresse naar Batavia afreisde. We komen te weten dat Mies Biesheuvel graag oude spulletjes via de krant verkocht en rondreed op een solex. Anneke de Jong organiseerde samen met mevrouw Luns bijeenkomsten voor alle ministersvrouwen om hen de *mores* van politiek Den Haag uit te leggen. Ria Lubbers weigerde nog langer in de regen op belangrijke gasten te

wachten. Uit protest ging ze 'in quasi-plas houding' onder een paraplu zitten waardoor het protocol werd veranderd en de kabinetsleden vervolgens in een bus mochten wachten.

Ook wordt uit de doeken gedaan wie op het Catshuis heeft gewoond en wie de woning heeft gerenoveerd. Het was Mini Marijnen die van het Rijk serviezen, meubilair en schilderijen leende voor de aankleding van de premierswoning. Het pronkstuk, een zeer kostbaar Japans porseleinen servies mocht mee naar het Catshuis op slechts één voorwaarde. De sleutel van de kast waarin het servies was opgeborgen, moest in bewaring worden gegeven aan de Rijksbouwmeester.

Het zijn allemaal mooie details en aardige anekdotes maar ik kan eerlijk gezegd niet beweren dat mijn voorstelling van het Nederlandse politieke bedrijf zeer is veranderd na het lezen van dit boek. Heel af en toe zie je iets van de 'macht' van een First Lady, zoals in het geval van Barbara Schermerhorn. Zij was aanwezig bij de besprekingen over de Indonesische onafhankelijkheid op de Hoge Veluwe. Het bleek dat Barbara het zeer goed kon vinden met de Indonesische delegatie en dat maakte de sfeer een stuk minder gespannen.

Zulke voorbeelden zijn echter zeldzaam. Onze premiersvrouwen houden zich soms wel wat mopperend aan het protocol en verzorgen onverwachte lunchen en theepartijtjes maar gaan bij voorkeur hun eigen weg. In het bijzonder Bianca Hoogendijk, de echtgenote van Jan Peter Balkenende.

Zij vertoont zich wel op belangrijke partijbijeenkomsten maar heeft heel duidelijk gekozen voor een eigen carrière, ver weg van het politieke Den Haag.

Voor Amerika en Engeland geldt dat de First Ladies meer invloed hebben uitgeoefend op de politiek dan we soms wel eens veronderstellen, voor Nederland lijkt haar bijdrage zeer miniem. Wellicht siert dit ons land en zijn First Ladies. Vergeleken met de VS en Engeland oogt ons politieke systeem meer bureaucratisch. Wij kiezen onze regeringsleiders immers niet direct waardoor de politiek ook een minder persoonlijk karakter heeft. Van een eigenmachtig optreden is nauwelijks sprake waardoor de kring van intimi rondom een minister-president ook weinig zou kunnen uitrichten op politiek gebied. Voor Engeland en zeker voor de VS ligt dat anders. Daar kan wel degelijk gesproken worden van informele macht, al leidt dat niet direct tot situaties zoals in *The Manchurian Candidate*. Informele macht in Nederland moeten we ergens anders zoeken: zou Meryl Streep niet geschikt zijn voor de rol van Greet Hofmans?